

Znanstvena vrijednost metafizičke spoznaje.

(Nastavak)

Dr. S. Zimmermann

II Skolastička nauka o vrijednosti metafizike.

1. U svakidašnjem životu i filozofskom umovanju izričemo takove pojmove, koji se nalaze izvan dosega izvanjskoga i usebnog našeg opažanja. Ovakve pojmove zovemo neiskustvene (iskustvenu spoznaju transcendentne) ili metafizičke. Njihovi predmeti mogu da budu idealni (npr. brojevi, pa geometričke veličine) i realni; a ovi potonji opet ili egzistiraju unutar iskustva ili izvan njega (iskustvene predmete transcendentna realna bića). I ono filozofijsko stanovište, koje samo iskustvenim predmetima priznaje realnu egzistenciju, ipak je metafizično — u koliko involvira takovo znanje, do kojeg dolazimo ne samo opažanjem iskustvenih predmeta, već i stanovitim logičkim aparatom (na osnovu logičkih načela, pomoću kauzalnog principa, analogije itd.). Ovakove spoznaje, koje nastaju kombinovanom (opažajno-konstruktivnom) radnjom, nadilaze (transcendiraju) opažajno znanje, jer sadržavaju neki plus, koji tim spoznajama upravo podaje metafizički karakter. Time dakako nije rečeno, da predmeti metafizičke spoznaje moraju realnom svojom egzistencijom transcendirati iskustveni svijet. Tako primjerice materijalistički i monistički sistemi u rješavanju metafizičkih pitanja ne prelaze granice empiričkog svijeta, jer u opsegu iskustvenih predmeta nalaze konačni odgovor na ona pitanja, koja se ne riješavaju pukim opažanjem. Prema tome se ne smije definicija metafizičke spoznaje sužiti prema onim filozofijskim sistemima, koji u odgovoru na metafizička pitanja postuliraju iskustvo transcendentne realne predmete (supstancijalnu dušu, osobnog Boga). Oznaka metafizičnosti ne podaje se dakle spoznaji obzirom na iskustvo transcendentne realne predmete, već obzirom na neopažajnost spoznajnog sadržaja i onih čisto logičkih operacija, kojima riješavamo neka pitanja u svezi s opaženom gradnjom. Takova pitanja i njihovi odgovori nadilaze po svom sadržaju svako opažajno (iskustveno) znanje, pa zato spadaju u me-

tafizički (metempirički, iskustveno- ili opažajno- umstveni) dio ljudskog spoznanja.

Noetičko pitanje o vrijednosti metafizičke spoznaje izriče dakle: 1. može li se čovjek uzdignuti nad opažajnu ili iskustvenu spoznaju tako, da je ova iskustveno-transcendentna spoznaja jednake vrijednosti kao i opažajno znanje, a 2. jeli ova metafizička spoznaja vrijedi i za iskustvo transcendentne realne predmete? U prvom slučaju ovisi vrijednost spoznaje o postanku metafizičkih pojmova i o vrijednosti upotrebljenih logičkih pomagala, kojima smo čitavu metafizičku spoznaju konstruirali; a drugo pitanje, koje se tiče vrijednosti metafizičke spoznaje obzirom na iskustvo transcendentne predmete, uključeno je u problemu o formalnom objektu ljudske spoznaje uopće. Ako je naime formalni objekat iskustvene spoznaje takav, te dopušta prelaz k neiskustvenim realnim predmetima, onda znanstvena vrijednost spoznaje obzirom na njezine predmete nije vezana uz empirička odredjenja spoznajnih predmeta, već se jednako proteže na iskustveni i neiskustveni svijet. Ili drugim riječima, ako spoznatljivost empiričkih predmeta ne ovisi o empiričkim odredjenjima tih predmeta, već o nečemu što jednako pripada tako iskustvenim kao i neiskustvenim predmetima, onda će i vrijednost metafizičke spoznaje o neiskustvenim predmetima biti izjednačena iskustvenoj spoznaji. Pitanje o formalnom objektu ljudske spoznaje uopće odlučno je dakle ne samo za spoznaju o neiskustvenim predmetima, već i za samu znanstvenu vrijednost svake metafizičke spoznaje. Pretpostavivši naime (što ćemo tek dokazati), da formalni objekat empiričke spoznaje nije vezan uz empirička odredjenja iskustvenih predmeta, već da je formalni objekat sve naše spoznaje istovetan s takovim odredjenjem, koje je zajedničko iskustvenim i neiskustvenim predmetima — očito je, da ćemo i na prvo gore stavljeno pitanje dobiti pozitivan odgovor. To će reći, i ona spoznaja (biva metafizička), koja ne sadržaje empirička odredjenja, vrijedi upravo kao i empiričko znanje, u koliko metafizička spoznaja imade zajednički formalni objekat s iskustvenom spoznajom.

Nadalje, kad bi se dalo dokazati, da pomoću iskustvenih pojmova (koji nepreporno sačinjavaju znanstvenu spoznaju), dolazimo do metafizičke spoznaje o iskustvenim i neiskustvenim predmetima, onda bi time opet bio stvoren uvjet, da i ova neiskustvena (metafizička) spoznaja dobije znanstveni karakter. Drugim riječima, ako mi od iskustvenih pojmova možemo konstruirati (sintetičkim mišlje-

njem) neiskustvene pojmove, onda valja reći, da su svi pojmovi adekvatna gradja za znanstvenu spoznaju i neiskustvenih predmeta. Tim više, ako napokon pokažemo, da se metafizičkim pojmovima služe i sve iskustvene znanosti.

2. Kad si postavljamo ovo pitanje: koja odredjenja na predmetima izriče iskustvena naša spoznaja? — onda treba prije svega istražiti i konstrukciju spoznaje i njezin snošaj s predmetom.

Mišljenje, kako znademo, jest izvjesno zbivanje unutar duševnog našeg života. Ovo zbivanje sačinjavaju razne psihičke činitbe (funkcije), koje u savršenom obliku zovemo sudjenje. Ali misaona radnja jest samo duševno naše sredstvo, kojim dolazimo do spoznaje. Misaoni čini su kao gradja, od koje nastaje gotova spoznajna tvorina, koju zovemo sud. Rezultat misaonih čina jest uvijek neko izricanje (koje je sadržano u sudu) o nečemu tj. o nekom predmetu, gledom na njegovo opstojanje, njegova odredjenja ili njegove napremice. Pojam spoznaje doprinaša mišljenju jedan plus, a taj sastoji u tom, da pomoću misaonih čina nešto izričemo o nekom predmetu. Ovo izricanje (koje je sadržano u sudu) zaprema dakle neko neposredno mjesto izmedju predmeta i misaonih čina. Promatramo li sud samo obzirom na misaone činitbe koje ga sastavljaju, i obzirom na psihičke zakone koji te činitbe uvjetuju, onda valja reći, da se ovo promatranje tiče samog mišljenja, a ne spoznaje.¹³ Hoćemo li da apaliziramo sud kao spoznaju, treba da uočimo upravo njegov snošaj s predmetom.

Već je Aristotel opazio,¹⁴ da je istinitost odnosno neistinitost najopćenitija karakteristika sudova. U sudu je zapravo samo onda sadržana spoznaja, ako je ta spoznaja istinita. Budući pako da postoji i neistinita spoznaja tj. takova spoznaja, koja nije polučila ono za što je odredjena, zato spoznaja sama za sebe (kao takova) ne mora nužno biti istinita. Otuda slijedi 1. da se istina nalazi u spoznaji kao neko stanje ili snošaj, i 2. da istina ovisi o nekim zakonima, jer spoznaja, kod koje ovi zakoni nijesu ispunjeni, ostaje neistinita.

¹³ Od predmeta ili materije mišljenja apstrahira t. zv. formalna logika, koja ispituje čiste zakone mišljenja; dočim formalistička logika prekida svezu s predmetom. Ona nauka, koja proučava mišljenje u svezi s predmetima, t. j. koja promatra samu spoznaju, zove se noetika (materijalna logika).

¹⁴ De an. III., 6.; Periherm. c. I.; isp. S. Thomas, S. th. II. II. q. 1. a. 2.

Pita se dakle: u čemu sastoji ova vlastitost naših sudova, koju zovemo istina? Možemo li i moramo li pojam istine odrediti na temelju snošaja naše spoznaje s predmetima ili neovisno o tom snošaju? I prema tome: je li zakoni, do kojih stoji istinitost sudova, izviru u snošaju sudova s predmetima ili neovisno o tom snošaju? Zastupnici formalističke logike drže, da opće oblike i zakone mišljenja možemo odrediti (dati im sadržaj) bez obzira na predmete. Ako pak apstrahiramo od sveze mišljenja s predmetima, onda nam još jedino preostaje sveza mišljenja s misaonim subjektom, koji prema individualnoj svojoj naravi proizvodi misaone čine. Zakoni za istinitost mišljenja morali bi se po ovom shvatanju (formalističkih logičara) osnivati na duševnoj organizaciji čovjeka. Ili drugim riječima, logičke zakone spoznaje možemo istraživati bez obzira na predmete (kao što čine formalistički logičari) samo onda ako pretpostavimo, da su ovi logički zakoni istovetni s psihičkim našim zakonima mišljenja. I formalistička logika uči, da je istinita spoznaja ovisna o zakonima i općim oblicima mišljenja, jer ih spoznaja već pretpostavlja i u njima izvire. Otuda slijedi, da istinitost naše spoznaje toliko vrijedi, koliko vrijede i misaoni zakoni; a ovi zakoni (po pretpostavci formalističke logike) vrijede u toliko i zato, jer misaoni subjekat (čovjek) mora po psihičkoj svojoj organizaciji prema tim zakonima djelovati. Budući pako da misaona narav čovječja nije jedini način spoznanja, već bi osim nje bila moguća i sasvim druga jedna duševna organizacija sa sasvim drugim misaonim zakonima nego što su naši, zato ne možemo reći da naša, ljudska spoznaja imade apsolutnu ili bezuvjetnu vrijednost za kojemu drago misaono biće. Dosljedno kod svake spoznaje, za koju smo posve sigurni da je istinita, moramo ostati nesigurni, da li će ona za nas uvijek biti istinita (jer i naša bi se duševna narav mogla promijeniti) i da li je ta spoznaja istinita za svako misaono biće. Jedino što možemo reći, da istinitost svake spoznaje vrijedi samo za nas ljude, jer nije drugo nego misaona nužnost osnovana na psihičkoj našoj organizaciji. Ako dakle prekinemo svezu mišljenja s predmetima, onda su logički zakoni mišljenja istovetni s psihičkim zakonima, a po tom istinita spoznaja nema objektivne ili apsolutne vrijednosti, već samo subjektivnu ili relativnu. Ovaj potonji nazor zovemo antropologizam.¹⁵ Dakako da ovaj nazor vodi do skepticizma i agnosticizma. Jer ako nijesmo sigurni, da logički za-

¹⁵ Isp. Geysерову studiju u »Zweites Jahrbuch des Vereins für christl. Erziehungswissenschaft« (Kempten u. München 1909.).

koni sadržaju apsolutnu istinu, ako već moramo pretpostaviti, da po ovim zakonima samo čovjek kao takav upoznaje predmete, onda ne smijemo upravo ni za koji naš sud reći, da vrijedi za svako misaono biće, ili da zbilja tako jest, kako mi sudimo. Ako nam pako ni najveća očevidnost spoznaje ne jamči za apsolutnu njezinu istinitost, onda smo u skepticizmu i agnosticizmu. Prvotno je dakle pitanje protiv antropologizmu: jesu li opći oblici i zakoni mišljenja doista neovisni, o svezi mišljenja s predmetima? Ako nijesu neovisni, već ako izviru svojim sadržajem upravo u toj svezi s predmetima, onda istinitost naše spoznaje imade objektivnu vrijednost, tako da svako misaono biće samo u toliko istinito sudi, u koliko se ta istina osniva na svezi s predmetima. Naša je sada zadaća, da ovu nauku spoznajnog objektivizma utvrdimo tj. da pokažemo, kako se istina osniva na svezi mišljenja s predmetima, i po tom da logički zakoni mišljenja nijesu istovetni s psihičkim zakonima.¹⁶

Tvorba sudjenja, kojoj pripada istinitost, može se uzeti u dvjakom smislu; kao svijesno događanje sastoji ona od različitih funkcija, koje nužno nastaju prema zakonima psihičke naše naravi. Produktat pako ili rezultat ovih funkcija, naime gotova tvorina suda, sastoji u nekom usebnom izrijeku tj. u riječima i rečenicama, koje mišljač u sebi izgovara. Ovaj usebni izriječak nije dakako sâm sud, kaošto i izvanjski govorni znakovi nijesu bitni element suda. Kad izričem npr. sud, da su dvije boje različne, onda je bit suda zapravo u ovom neposrednom misaonom sadržaju, kojeg o bojama izričem. Pa kaošto smisao ovog suda nije istovetan s govornim oblikom kojim je izrečen, tako nije istovetan ni sa samim bojama, o kojima navedeni smisao izričem. Radi ove neistovetnosti misaonog sadržaja i onoga o čemu taj sadržaj izričemo, kažemo da se misaoni sadržaj (= misao) odnosi na svoj predmet.¹⁷ U onoj činitbi (napremične refleksije), kojom proizvodimo misaoni sadržaj, upoznajemo mi ovaj sadržaj (npr. različnost), upravo tako neposredno, kaošto neposredno zamjećujemo i same predmete (npr. dvije boje). Unatoč tome nijesu misaoni sadržaji osjetno-opažajni (sinnlich wahr-

¹⁶ Zato kad govorimo o zakonima mišljenja u logičkom pogledu, zovemo ih »načela«, a »zakoni« se uzimaju samo u psihološkom smislu.

¹⁷ Da misao i predmet, o kojem tu misao izričemo, doista nijesu istovetni, slijedi otuda, što je misao istinita ili neistinita, dočim predmet za sebe nije istinit niti neistinit (osim ako neki sud uzmemo za predmet prosudjivanja). Nadalje misao je uvijek ovisna o samom mišljaču i samo u njemu opstoji, dočim predmet može da bude pristupan mnogim misaonim subjektima, t. j. on može da opstoji izvan mene, da bude o meni neovisan.

nelimbar), jer ih ne možemo same za sebe u osjetilnoj slici zamjećivati (kao što boje).¹⁸ U percipiranim (očutnim) sadržajima neposredno vidimo nešto novo (različnost bojâ), i ovaj novi sadržaj zovemo misao. Prve misli dobivamo na temelju perceptivnih ili pojedinačnih pomišljajnih sadržaja, jer ovakvi su sadržaji prvotni objekat prirodnjenih nam misaonih funkcija (refleksije i napremičnog promatranja).¹⁹ Ali misao za sebe još nije sud, jer za nju ne možemo reći, da je istinita ili neistinita. Istom kad jednu misao upotrebimo, da pomoću nje odredimo neki predmet, onda je od te misli nastao sud. Bitni momenat suda sastoji dakle u tom, da misaoni sadržaj promatramo u napremici s predmetom ili da pomoću misli intendiramo predmet. Sud nije drugo nego intencionalna misao tj. misao, koja imade intenciju ili namjeru, da odredi neki objekat i da ga tako upoznamo.²⁰

Kad nas je analiza sudjenja dovela do toga, da bitnost suda sastoji u tom, što pomoću misli intendiramo predmet, onda je jasno, da taj predmet normira samu intencionalnu misao. Može se naime dogoditi, da ono što pomoću misli intendiramo, doista odgovara predmetu ili opet da mu ne odgovara; ili drugim riječima, sud može da bude istinit ili neistinit. Istinitost suda dakle ovisi o tom, da li intencija misaonog sadržaja odgovara predmetu tj. da li je u skladu s objektivnošću.²¹ Tamo smo eto došli do skolastičke definicije o

¹⁸ To dokazuje, kako je ispravna skolastička nauka o (sjetilnoj) nezamjetivosti ili nepredodžbenosti misaonih sadržaja (= species intelligibiles).

¹⁹ Otuda je opet vidjeti, kako je ispravna skolastička nauka, kojoj je aksiom, da se sva naša spoznaja (t. j. svaki misaoni sadržaj), osniva na perceptivnim ili pojedinačnim pomišljajnim elementima (= phantasmata).

²⁰ Ovaj rezultat moderne psihologije utvrđuje skolastičku nauku, koja u intenciranju predmeta nalazi bitni momenat spoznaje. Intencionalni karakter spoznaje stao je u novijoj filozofiji isticati F. Brentanô, (*Emp. Psychologie* I. Lpzg. 1874. p. 115.), a za njim E. Hasserl (*Logische Untersuchungen* II., Halle 1901. p. 322. sq.), A. Messer (*Exper.-psych. Untersuchungen über das Denken*. Archiv f. d. ges. Psych. VIII. 1906. p. 113. sq.). Geyser (*Grundlagen der Logik und Erkenntnislehre*, Münster 1909. p. 34.).

²¹ U psihologiji se supstancijalna duša može nazvati »predmet« za razliku od raznih djelovanja, stanja i vlastitosti, koje duši pripadaju. U ontologiji se izraz »predmet« uzima istovetno s realnim predmetom (koji imade ili bar može imati zasebnu t. j. o svijesti neovisnu, a ne samo usvijesnu ili imanentnu ili fenomenalnu egzistenciju); tako bi se na pr. reklo, da geometričke veličine nijesu predmeti, već samo pojmovi ili predodžbe. U logičkom pako smislu treba nazvati »predmet« sve ono, o čemu sudimo,

logičkoj istini, po kojoj vrijednost (istinitost) naše spoznaje ovisi o predmetima (i onim zakonima, koji izvire u snošaju mišljenja s predmetima), a nije ovisna o psihičkim (subjektivnim) zakonima mišljenja, kako uči antropologizam.

Prvi je dakle rezultat našeg istraživanja objektivna vrijednost ljudske spoznaje. S antropologizmom trebalo je najprije obračunati zato, jer istom sada, kad znademo, da naša spoznaja doista vrijedi za predmete, možemo nastaviti s pitanjem: u koliko mi spoznajemo predmete tj. koji je formalni razlog što predmete spoznajemo? Odgovor na ovo pitanje pružiti će nam nepokolebivu bazu, na kojoj ćemo razviti dokaz, da onaj razlog, koji našoj spoznaji daje znanstvenu vrijednost za iskustvene predmete, taj isti razlog da se nalazi i u neiskustvenim predmetima. Ili drugim riječima, pita se: imaju li iskustveni predmeti neka odredjenja, po kojima postaju spoznatljivi i koja im odredjenja ne pripadaju baš u koliko su iskustveni? Ako imade takovih odredjenja (koja tvore spoznatljivost iskustvenih predmeta), onda će ona vrijediti i za neiskustvene predmete tj. mi smo sposobni upoznati neiskustvene predmete kaošto i empiričke. Pak da na stavljeno pitanje doista odgovorimo, prosljedimo u analizi sudjenja.

3. Specifički momenat sudjenja tvori ona intencija, kojom nastojamo misaoni sadržaj (= pojam) primijeniti predmetu. Kako je vidjeti, dva su zapravo sastavna momenta u svakom sudu, a to je nepredodžbeni sadržaj našeg znanja i namjera, da si pomoću tog sadržaja predstavimo ili odredimo neki predmet. Sam predmet zapravo ne spada u tvorbu sudjenja, jer nije drugo nego norma za sudjenje tj. ono o čemu intencionalno izričemo pojam. Predmet dakle reprezentiran je u svakom sudu kao subjekat (podmet), a predikat (prikok) je onaj pojam, koji intendiramo (= kopula) dotični predmet.

Subjekt suda jest napokon uvijek pojedinačno biće; jer samo pojedinačno biće (*πρωτη ουσια*) zbiljski bivstvuje, a mi očito nastojamo upoznati zbiljski bitak, kad se pitamo: šta je neki bitak, ili a to su i svi svijesni događaji (pomisli, pojmovi...), stanja i razne relacije. U ovom (logičkom) smislu znači »predmet« ono što normira sadržaj suda. To pako znači, da je predmet o samom sadržaju neovisan, t. j. da ga u našem sudjenju već moramo pretpostaviti. U problemu o vrijednosti istinite spoznaje ima se dakle ovaj terminus »objektivan« upotrebiti samo u relaciji sa »subjektivan«, t. j. u koliko označuje neovisnost o subjektivnom misaonom sadržaju; a nipošto nije (u logici) pojam objektivnosti istovetan s pojmom realnosti.

što sve možemo o njemu izreći? Materijalni objekat svega našeg znanja jest dakle uvijek pojedinačno biće i prema tome ide sva znanost napokon za spoznajom pojedinačnosti. Kažemo da konačno uvijek neka pojedinaka tvori subjekat suda zato, jer ako je subjekat općenit, onda to znači, da ga uzimamo u čitavom opsegu za pojedinke. Mi naime možemo konkretnu pojedinu upoznati ne samo osjetnim opažanjem, već možemo i (razumnim) pojmom označiti mnoštvo pojedinki. U koliko pojedinačno biće ne upoznajemo neposrednim (osjetnim) opažanjem, predičiramo mu razna odredjenja, pa zato ne mora subjekat suda biti uvijek individualno označen, već može izricati opća (kategorijska) odredjenja. Ali svi se subjekti našeg sudjenja konačno svode na osjetne pojedinke; jer nam svijest naša nesumnjivo jamči, da prve misli dobivamo iz osjetnog opažanja, a takovo se opažanje tiče samo pojedinačne zbiljnosti.

Specifički ili formalni elemenat sudjenja izriče kopula; bez kopule (odnosno intencije) mogli bismo imati u svijesti misaoni sadržaj i poznavati neki predmet (a to su materijalni elementi suda), a da o tom predmetu ipak ne bismo izrekli nikogog suda. A što izričemo kopulom? Sv. Toma kaže,²² da »razuma spojība označuje istovetnost spojenih stvari«. Da je tome uistinu tako tj. da je svrha suda izreći neku istovetnost, dokazuje sama narav našeg razuma. Prvo za čim naše spoznanje ide, namiče se u pitanju: što jest neka stvar? Pa kolikogod i štogod nastojimo o toj stvari doznati, sve nam to služi samo zato da upoznamo, šta dotična stvar jest. Kad naše sudjenje ne bi za tim išlo, da upoznamo šta doista stvari jesu, onda se uopće ne bi govorilo o istinitoj spoznaji, jer istinita je spoznaja, kad izriče ono što jest.

Treći sastavni dio suda jest predikat. Poradi istovetnosti, koju kopula izriče, mora da i predikat u sudu bude isto ono pojedinačno biće, koje označuje subjekat. Ali kao zasebna tvorina (ne kao sastavni elemenat u sudu), jest predikat uvijek apstraktan (ako i ne općenit) pojam tj. takav pojam, koji ne izriče pojedinačnih konkretnih oznaka, već samu bitnost stvari. Kad bi naime pojam predikata sadržavao individualne oznake, ondá bi njegova spojība sa subjektom bila tautološka i suvišna. Upravo po tom, što svaki predikat izriče bitnu oznaku na apstraktan način, omogućena je spoznaja pojedinačnih stvari.²³

²² S. th. I. q. 85. a. 5.

²³ U spoznajnom procesu imadu pojmovi tu zadaću, da nam odgovore na pitanje: što je koja stvar. Prema tome svaki pojam (oznakama, koje

Na temelju dojakošnje analize sudjenja pitamo se: koji je predmet ljudskog razuma? Može se reći, da je predmet razuma sve ono što je razum kadar (i u koliko je kadar) postići. Svaka je stvar spoznatljiva po onom odredjenju, koje je svima stvarima zajedničko, a takovo je odredjenje jedino bitak kao takav. Bitak je dakle zajednički formalni objekat svakog razuma. Ljudskom razumu nije dakako svaki objekat na jednaki način ili pod istim uvjetima pristupačan; jedan je predikat izravno i neposredno dokučiv, dočim druge predmete upoznajemo posredno i analogno. Neposredni objekat zovemo pravi, prvotni, odgovarajući ili naravni objekat razuma. Prema tome kad kažemo, da je pravi objekat razuma ona bit, koju razum dobiva apstrakcijom (odmišljanjem) od osjetilno zamjetivih stvari, te ju onda kao općenitu shvaća, tada hoćemo time reći, da naš razum samo ovaj predmet (biti osjetnih stvari) neposredno ili direktno poznaje; dočim sve druge predmete samo analogno ili u svezi s pravim, vlastitim svojim formalnim objektom. Čovjek dakle spoznaje tako, da nekom subjektu pririče jedno ili više apstraktnih odredjenja. Općenitu bit, koju smo apstrakcijom od pojedinačne pomisli (phantasma) odvojili, moramo opet spojiti s tom pomisli, da uzmog-nemo spoznati pojedinku.

Formalni elemenat svakog suda (kopula: jest) doveo nas dakle do općeg formalnog objekta za naš razum. To znači, da su spoznajnoj našoj moći (ili sudjenju) pristupačne sve istine, koje se tiču bitka kao takovog. Analiza predikata uputila nas je, da je vlastiti formalni objekat sudjenja bitnost stvari; dočim nam subjekat kaže, da je ta bitnost od osjetilno zamjetivih stvari apstrahirana. S ovom skolastičkom naukom²⁴ o vlastitom formalnom objektu razuma po dudara se i Kantov princip, da razumna spoznaja izvire u osjetnom zamjećivanju. Ali sve Kantovo umovanje o ljudskoj spoznaji zastra-

su u njemu sadržane) određuje neku bitnost (*τὸ τι ἴν ἐστιν* essentia, quidditas). Dakako da se ovaj izraz u logici ne smije upotrebiti isključivo za realne biti, već za svaki spoznajni predmet uopće. U Aristotelovom realističkom poimanju znači »bitnost« iznajprije ono realno odredjenje, koje se općenito nalazi u svim istovrsnim pojedinkama; biti nijesu drugo nego realni vrsni princip prirodnih stvari. Ali u logičkoj bi porabi ovakovo metafizičko shvatanje bilo preusko, pa zato ovdje »bit« uzimamo kao spoznajne oznake, koje jedan bitak određuju za razliku od drugog bitka.

²⁴ Isp. Willems, Instit. phil. I. 345. sq. — Garrigon-Lagrange, Dieu, son Existence et sa Nature (Paris 1915.) 107—133.

njuje od skolastičke nauke upravo kod pitanja o općem formalnom predmetu razuma. Da naš razum osim vlastitog formalnog objekta mora imati još i opći formalni objekat, slijedi otuda što iz osjetilno zamjećene zbiljnosti ne bi mogao apstrahirati bitnost (pravi svoj objekat), niti bi mogao ovu bitnost u osjetno zamjećenoj pojedinici opet prepoznati, kad ne bi oba ova područja imala zajednički jedan formalni objekat ili razlog spoznatljivosti njihove, a takav objekat jest samo bitak (kao takav), koji vrijedi za zbiljsko bivstvovanje i za bitnost stvari. Na bitku (i na općim ontološkim principima) osniva se dakle ne samo istinitost, nego i mogućnost naših sudova. Da je Kant uzvišenu ovu skolastičku nauku poznavao tj. da se je pitao: kako su sudovi uopće mogući — ne bi znanstvenu vrijednost naše spoznaje ograničio samo na empirički svijet, jer bitak kao takav (*τὸ ὄν, das Seiende, ens*) vrijedi ne samo za iskustvene, već i za neiskustvene predmete, a jednaku vrijednost imade i naša spoznaja, kojoj je bitak opći formalni objekat. Na ontološkoj se vrijednosti osniva i metafizička vrijednost spoznaje.

(Svršit će se.)

